

THINK GOD YOUR WAY

”

***‘Gewoon voelen
dat je ademt,
wat je ook doet’***

Tekst: Michel Dijkstra
Beeld: Corbino

‘Monologen, daar doe ik niet aan’

“Als je alleen naar de theorie kijkt, blijf je steken in een spel met woorden. Maar de dialoog met een andere religie wordt pas vruchtbaar als je hem doorleeft.” Annewieke Vroom over overeenkomsten én verschillen tussen christendom en boeddhisme.

Monologen, daar doe ik niet aan!” Voor godsdienstfilosofe Annewieke Vroom is het fenomeen ‘dialoog’ een manier van leven. Niet zozeer omdat de dialoog vandaag de dag een maatschappelijke plicht zou zijn, maar primair omdat alleen de dialoog een vruchtbare filosofie en religie oplevert. Vroom: “Doordat de dialoog een ontmoeting met een ander mens is, houdt het de filosoof bij de belichaamde waarheid, en dus bij het leven. Daarbij leidt een goede dialoog tot verheldering en kritiek en zelfkritiek. Waar filosofie en religie zich laten verleiden tot het voeren van monologen, verliezen zij deze kans.” Recent promoveerde Vroom aan de Vrije Universiteit op een proefschrift dat in het teken staat van de academische interreligieuze dialoog, *God of Leegte? Zenboeddhist Masao Abe in dialoog met christelijke denkers*. In deze studie onderzoekt zij het gesprek dat een van de belangrijkste Japanse denkers uit de vorige eeuw met westerse theologen voerde. Opvallend genoeg leerden beide

partijen iets van de gedachtewisseling: een fraai voorbeeld van hoe tijdens een ontmoeting nieuwe wijsheid ontstaat. Bovendien kan Masao Abe’s gesprek met het Westen inspiratie bieden voor hedendaagse christenen en boeddhisten die buiten het eigen honk durven kijken. Vroom ziet de interreligieuze dialoog echter als meer dan een intellectueel uitdagend studieobject: “Als je alleen naar de theorie kijkt, blijf je steken in een spel met woorden. Dat heeft z’n waarde, maar de dialoog met een andere religie wordt pas vruchtbaar als je hem doorleeft.”

Is de dialoog tussen christendom en boeddhisme niet bij voorbaat problematisch? Het christendom gaat uit van een transcendente God en het boeddhisme toch juist niet?

“Het tegenover elkaar plaatsen van deze twee religies is een cliché en bovendien incorrect. Christelijke tradities zien God niet als een man of vrouw op een wolk. En boeddhistische richtingen zijn niet antireligieus: zij ontkennen de dieptedimensie in het bestaan niet. Integendeel, het gaat er in zen juist om die te erkennen. Die dieptedimensie valt tegelijk wel en niet samen met de natuurlijke wereld. Zoals in de christelijke tradities God tegelijk verbonden is met deze wereld en ervan onderscheiden. Juist die relatie tussen transcendentie en immanentie staat centraal in de dialogen van zenfilosoof Masao Abe (1915-2006) die ik bestudeerde. Abe is met het Zuivere Land-boeddhisme

opgegroeid, de grootste boeddhistische stroming in Japan. Deze traditie benadrukt dat de mens zich moet richten op de reddende kracht van de transcendente boeddha Amida. Abe raakte gefrustreerd tijdens die zoektocht naar iets buiten zichzelf. In het zenboeddhisme vond hij een andere weg die wel werkte: namelijk om het zoeken radicaal op te geven. En hij raakt in gesprek met christelijke procestheologen uit de Verenigde Staten die benadrukken dat God en mens met elkaar verweven zijn. Dat zijn ze vooral in het gezamenlijk scheppingsproces. Om het procesmatige karakter van de werkelijkheid te doordenken laten deze theologen zich inspireren door oosterse teksten.”

Word je dan een betere christen van de dialoog met het boeddhisme?

“Volgens mij gaat het er niet om een brave gelovige te worden. Dit pad draait voor mij om de vraag of je meer naar God toegroeit. Het uit zich wel in integer handelen, maar valt niet samen met een soort nieuwe identiteit als gelovige. De Amerikaan John Cobb, een van de theologen die ik bestudeerd heb, vertaalt in zijn vroege werk het Christusbegrip heel algemeen als ‘daar waar groei mogelijk is’. Een dergelijke uitleg vinden de meeste theologen aan de platte kant, maar hij is zeker van belang. Zo’n exegese kan mensen namelijk toegang geven tot het mysterie van Christus. Deze uitleg zet aan tot een manier van handelen die niet neerkomt op een benauwde dienstbaarheid omdat-het-moet. Op sociaal vlak →

betekent het: de ander ontmoeten, in zijn waarde laten en vertrouwen. Deze eigenschappen tekenen, zo je wilt, 'de betere christen' én 'de betere boeddhist'. Beide tradities zoeken volgens mij naar een heilzame verbondenheid tussen mensen. Ze leren je om open en helder te leven.

Wat de dialoog tussen christenen en boeddhisten betreft: ik ben ervan overtuigd dat het zinvol is om christelijke teksten te confronteren met boeddhistische. Zo kun je jezelf scherp houden en blijf je hopelijk minder snel op je eigen gelijk staan. De verschillende religieuze tradities zien elk nu eenmaal andere aspecten van de werkelijkheid. De hindoeïstische traditie bijvoorbeeld heeft meer oog voor de zintuiglijkheid van het bestaan – alle geuren, kleuren en geluiden om ons heen – dan het protestantse denken. Ik geloof dat de dialoog met een andere traditie voedend werkt. In zo'n gesprek gaan poorten open die in de eigen traditie gesloten bleven.

Bovendien kun je door de confrontatie met een andere religieuze traditie jezelf beter zien. Je raakt voorbij wat ik graag noem 'de verveling van het eigene'. Je bent zo aan je eigen religie gewend dat je het bijzondere daarvan niet gemakkelijk meer ziet. In Japan is het christendom een piepkleine beweging. Het heeft nooit voet aan de grond gekregen. Boeddhisme, shinto en confucianisme voeren de boventoon. Toen ik in Japan woonde, vroegen jongeren mij zo ongeveer met het mes op de keel om uitleg te geven over het christendom. Ze vonden het zo'n lekker positieve religie met vieringen, muziek en daadkracht. Zij wezen me op de wijsheid van de christelijke traditie: dat 'God zag dat het goed was', dat je voluit mag leven en dat er vergeving is. Door die vragen begreep ik ook meer van de huidige crisis van het boeddhisme in Azië. De jeugd is erdoor verveeld, omdat deze religie hun geen richting in het leven geeft. Zoiets opent je ogen."

Heeft de ontmoeting met zen u nader tot God gebracht?

"Ja en nee. De cultivering van het zogenaamde 'niet-weten' bracht mij dichter

'Het gaat er niet om een brave gelovige te worden, maar om meer naar God toe te groeien'

Paspoort

Annewieke Vroom (Haarlem, 1978) is universitair docent comparatieve godsdienstwijsbegeerte aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam.

- Studeerde religiewetenschap en wijsbegeerte aan de VU en in Nepal en India.
- Promoveerde onlangs op de studie *God of Leegte? Masao Abe in dialoog met christelijke denkers*. (Publiekseditie voorzien voor 2016).
- Was in 2010 *Fulbright Visiting Scholar* aan Boston College, VS.
- Is van gereformeerde komaf en gastpredikant in de Amsterdamse Dominicuskerk.
- Geeft colleges, lezingen en workshops over interreligieuze dialoog voor onder andere kerken en boeddhistische centra.

tot God, althans in diens aspect van 'grond van het bestaan'. Ik geloof dat het zenpad met dit niet-weten begint en dat het aanspoort om daarin te berusten, om te leven met de onmogelijkheid van een antwoord op het bestaan. Door deze weg te bewandelen blijkt het bestaan te vertrouwen. Dat is voor mij het Godsgeloof. Je krijgt het vertrouwen dat je hier thuis bent, dat je op een of andere manier in het bestaan hoort en dat je er diep mee verbonden bent.

Maar de ontwikkeling die ik via zenboeddhistische teksten en praktijken doormaakte, heeft me ook van God verwijderd. Dat geldt denk ik voor alle dialogen: ze helpen je op weg en ze laten je verdwalen. Als het niet-weten tot een doel op zich wordt, ontaardt zen volgens mij namelijk tot een zinloos verblijven in het hier-en-nu. Mediteren wordt zo een soort spiritueel ontkennen van waar het werkelijk omgaat: midden in de drek van relaties met andere levende wezens proberen er wat van te maken."

U bedoelt dat boeddhisten meer oog moeten hebben voor het actieve leven, de vita activa?

"Precies. In de Amsterdamse Dominicusgemeente, waar ik gastpredikant ben, gaat het om de bereidheid met anderen samen te leven, wie dat ook zijn. Elke zenboeddhist zal het met me eens zijn: samenleven eist een afzien van je eigen verlangen naar verstillen en inkeer. Overigens impliceert zo'n houding niet dat je genoeg moet nemen met een stil gebed van wekelijks vijf minuten. Dat vind ik armoedig."

Terug naar Masao Abe. Is hij geen voorbeeld van een boeddhist die zich door westerse christelijke ideeën liet inspireren?

"Onder invloed van westerse denkers veranderde Abe het klassieke boeddhistische concept 'leegte', dat aangeeft dat niets een duurzame kern heeft, in 'dynamische leegte': alle dingen zijn in verandering, maar niet vanuit een zwart gat. Met dit begrip 'dynamisch' geeft hij aan dat er dankzij de leegte een samenspel van worden en vergaan tussen alle dingen ontstaat. Een van zijn christelijke gesprekspartners vroeg hem daarop:

‘Bedoel je niet dat alles grenzeloos open is?’ Abe bevestigde dit. ‘Openheid’ lijkt een betere term dan ‘leegte’, maar mist de corrigerende kracht van dit boeddhistische concept, dat ons losweekt uit een objectiverende benadering van het bestaan.

Wat ik over theologie leerde via het bestuderen van dialogen, is dat een te massief godsbeeld de leegte of openheid van het bestaan miskent. Dat heeft een existentiële prijs: je ziet de grondeloosheid van het bestaan als bedreiging en kunt deze niet erkennen als de bron van vrijheid.

Verder kunnen dogma’s binnen beide tradities een schadelijke werking hebben op je religieuze ontwikkeling. Het is niet constructief om met een sterke opvatting over God of leegte te leven die nooit door je eigen ervaring wordt bevestigd. Dat zoeken naar een diepte die je niet kent, isoleert je van je eigen bestaan, waarin alles al besloten ligt. De vraag is dus: welke diepte ken je zelf in jouw bestaan?

Religieuze taal kan mensen van deze dimensie vervreemden. Als bepaalde begrippen niet werken, zoek dan een andere weg binnen of buiten de religie. In Chinese tradities zegt men: er zijn tien-duizend poorten. Ik vertrouw daarop.”

U zei ook dat Abe's visie niet de uwe is. Waarin verschilt u dan?

“Abe’s nadruk op de betrokkenheid van alles op alles is een heilzaam medicijn tegen de ervaring van isolement die ieder mens kan overvallen. Vanuit mijn eigen ervaring geloof ik echter dat we in een gebroken wereld leven en niet in een schitterend samenspel van verschijnenselen. De protestantse traditie benadrukt dit gegeven sterk. En van het feminisme leerde ik: het samenspel van alles raakt ernstig verstoord door de menselijke hang naar macht. De gebrokenheid van het bestaan is voor mij een vertrekpunt, geen situatie die wij kunnen overwinnen. Het idee dat ‘God zag dat het goed was’, is daarmee niet verloren. Het is eerder een oproep aan de mens om naar het ultiem goede te streven, dat nooit komt. Niet uit moralisme, maar vanuit het verlangen om het licht te dragen.

Daarbij moet je wel een zekere lichtzinnigheid voelen. Die vond ik via het zenboeddhisme: gewoon voelen dat je ademt, wat je ook doet.”

Kan een interreligieuze dialoog van waarde zijn in onze ‘gebroken wereld’?

“De manier om gewelddadige conflicten het hoofd te bieden lijkt weinig met filosofie te maken te hebben. Het gaat immers om de vraag hoe we in de praktijk humaner kunnen samenleven. Zolang er machtsongelijkheid in de maatschappij is, kan filosofie weinig tegengas geven. Verandering moet echter ergens vandaan komen. Laten wij vooral niet naïef zijn. Als we stoppen met nadenken over hoe we leven, gaat ook onze schijnbaar stabiele maatschappij ten onder. Een grote uitdaging is natuurlijk: hoe interesser je mensen voor wijsgerige nieuwsgierigheid en de zelfkritiek die daarbij komt kijken? Juist in onze tijd, waarin dieper nadenken uit de mode raakt, is het van belang om een filosofische attitude onder de aandacht te brengen. Voor een besef van onze onderlinge verbondenheid is zo’n houding broodnodig. Ik hoop met mijn werk als filosoof aan dat besef een bijdrage te leveren.” ●

Buigen

Sinds ik bij de KRO-NCRV werk, zijn de grappen van papen richting protestanten en vice versa natuurlijk niet van de lucht. Heel leuk, maar mijn van oorsprong zuinige gereformeerde inborst wordt al jarenlang bijgevoerd door weldadig roomse vrienden. En door boeddhistisch onderricht. Aldus achtte ik mezelf al behoorlijk doorontwikkeld op het veelbelovende pad van de multireligiositeit en zet ik soms vraagtekens bij het achterhoedegevecht van katholieke en protestantse kwesties in ons radioprogramma *Wierook en Pepermunt*.

Maar vandaag mag ik beroepshalve de basiliek van het Heilig Bloed in Brugge aandoen. Dit godshuis heeft z’n naam te danken aan de druppel bloed van Christus, die in 1256 veroverd zou zijn tijdens de tweede kruistocht in het heilige land. Een beetje melig betreed ik het heiligdom. De beeldenstorm woedt kennelijk al die eeuwen na dato nog in mij door.

Maar men mag niet spotten, zo melden mij zowel bordjes, als de diepe mannenstem die uit de microfoon komt. Kennelijk zijn dergelijke vermaningen hier op het westelijk nuchtere halfgrond nodig. Hoewel de rij van devoten die de druppel willen vereren, onafzienbaar lang is. Maar ik blijf toerist. Al wachtend vraag ik me voortdurend af wat ik hier doe. Tot me plots een boeddhistisch verhaal te binnen schiet. Over die jongeman die meerdere keren op zakenreis naar Bodhgaya ging, de plek waar de Boeddha verlichting vond. Telkens beloofde hij zijn oude moeder een relikwief van de leraar. Toch vergat hij dat iedere keer, tot groot verdriet van de oude vrouw. Op een dag zag de zoon vlakbij het huis van z’n moeder een dode hond langs de weg liggen. Gauw trok hij een tand uit de bek van het dier. Tegen zijn moeder zei hij dat het een tand van de Boeddha was. Stralend van dankbaarheid legde de vrome vrouw de hondentand op haar altaar en bad er zo innig voor, dat er regenbogen rond de hondentand verschenen, en zij verlichting vond.

Ondertussen is de file van devoten voor mij opgelost. Ik sta nu voor de zogenaamde druppel bloed van Christus. Hier wordt al acht eeuwen lang de levenservaring, verwondering, de tranen en verlangens geofferd van talloze mensen. Wat heeft de relikwie in die tussentijd anders kunnen doen dan te transformeren tot het bloed van die timmerjongen uit Nazareth? Devotie. Pas nu begrijp ik het. Ik buig mijn hoofd.

Annemiek Schrijver is journalist en presentator bij KRO-NCRV.

